

Sors – jelképpel és anélkül

Méliusz József születésnapjára

„Mi oly korban éltünk, amelyben egyikünknek ez volt a sorsa“ — egy elfelejtett költőről írták ezt le nemrég. „Mi is oly korban éltünk“ — válaszolta Méliusz Geo Bogzának, mielőtt a tél elől s 65. születésnapja elől a messzi-mediterrán Cap-Martin-be utazott.

Aki egy ember sorsával egyidőben született (s Méliusz ünneptelen ünnepére fogalmaz itthoni üzenetet), bizonyára rosszul olvassa majd ezt a sorsot. Talán mert olyannyira benne él e korban, hogy sors helyett mindenütt jelképet olvas, magatartás helyett szerepet, történelem helyett — egy könyvet. Ez a könyv lenne szerzője sorsa?

Aki e könyvvel egyidőben született (valamikor 1943 áprilisa és 1973 augusztusa között), bizonyára rosszul olvassa majd ezt a könyvet is. Talán mert — a jelképeket átugorva — tényeket, múltja tényeit keresi benne. S jobb híján a könyv történetével is beéri.

Ez a kései olvasó tehát a könyv szövege helyett a könyv sorsában keresi saját történelmét. Elfogadja a fikciót, hogy történelme azoknak a könyveknek a története, amelyek gyermekkorával együtt kiestek az emlékezetéből. A Sors és jelkép is ilyen könyv. Alkalom arra, hogy most felfedezze magának egy kiadás történelmi kontextusát: a Magyar Népi Szövetség Kiskönyvtárának füzetei közt a Tanú a nép című riportot, a Józsa Béla Athenaeum könyvei közt az első romániai magyar könyvnap kiadványait.

Ez a kései olvasó így hát gyanakvással fogadja a szerzői szándékot: a könyv sorsának jelképesítését. Őt a szerző és a szöveg önmagában vett sorsa érdekli, a könyv 1949-es, 1956-os, 1968-as és 1972-es környezete. Mivel az utó szó e tekintetben inkább szűkszavú, mint bőbeszédű, az olvasó kénytelen a könyv sorsán túl a könyv szövegét is ténynek tekinteni.

Ahhoz, hogy a szöveget ténynek tekinthesse, a fiatal olvasónak le kell számolnia az illúzióval, hogy ezt a könyvet az ő okulására írták. Nem enged tehát a restaurátor szirén-énekének, nem akar választani az átjavított és az eredeti szöveg között. Neki az 1946-osra éppúgy szüksége van, mint az 1973-asra. A szöveg nem változataiban, hanem történelmi változásában érdekli. A fiatalabb és „joggal kritikus korosztályok“ tehát nem azt keresik a könyv lapjain — elődjeik tegnapi megjelenítésében —, amik ma ők. De a szövegben is azt keresik, hogy kik ők és honnan jöttek. A szövegben is hagyományaik folytonosságát keresik. Ebben talán a szerző intése szerint járnak el.

Mit tehet azonban e „kritikus korosztályok“ olvasója, ha a szöveg maga csupa jelképekből áll? Persze a jelkép is tény, mely szerzőre és olvasóra egyaránt jellemző. És az olvasó tudja, jelképet csak abból lehet csinálni, amink van. Ez a nemzedék tehát a jelképek változásán méri a szöveg változását. S a jelképek, úgy tűnik, ahelyett hogy sűrűsödnenek, inkább szám szerűleg növekednek egyik változattól a másikig. Mintha megnőtt volna a nagybetűs szavak ázsiója. Kisbetűsből nagybetűsbe fordul át a nemzetiséggel való azonosulás kulcsszava: a Sors, és mellette az Anyanyelv, a Kollégium. Pátoszt kap az Igazság, Szépség, Szabadság, Ésszerűség, Függetlenség, Jog, Béke, Valóság, Híd, Szó és Gondolat, elhatalmasodik a Hatalom, a Rend, a Semmi, az Úr és az Elviselhetetlen, megszemélyesül a Bécsi Döntés. Csak a háború marad mindvégig kisbetűs.

A jelzők növekvő gátlástalanságát is számba veheti az olvasó. Miért lesz a vadból barbár, a borzasztóból észvesztő és az észvesztőből rémületes? Miért és hogyan lesz az éreztük- és sejtettük-ből visszamenőleg is tudtuk és biztosak voltunk benne? A „kritikus korosztály“ összefüggést keres a főnevek, jelzők és igék változása között. Megpróbálja kiolvasni a szövegből a főnevek, jelzők és igék több mint negyedszázados történelmét.

A kései olvasó azonban, aki végül is magatartásbeli, etikai hagyományait keresi a szövegben, legfőképpen a jelképek tartalmára van utalva. A történelmi példákkal viszonylag könnyű a dolga. Ezek ugyan a szerző mentegetőzése szerint elkoptak az idők folyamán, mégis a könyv legmaradandóbb elemei: nem kellett hozzájuk tenni vagy elvenni belőlük, mindössze itt-ott magyarázni kellett őket. A magyarázat azonban nem az olvasóra tartozik. A kései olvasónak az a dolga, hogy a jelképek történelmi példatárából megtanulja kiválasztani azt, ami ugyan közhellyé kopott, de új tartalommal lehet megtölteni. El kell választani azt, ami ma is időszerű, attól, ami már csak közvetve, tényeire lebontva lehet időszerű.

Persze nehezebb a dolga egy robbanásokkal változó világban helyét kereső ember jelképeivel. Egy nemzetiséget, osztályt és hazát egyszerre változtató és választó ember bonyolult idegenségére és gyökér-keresésére, magányosságára és közösség-keresésére, sors- és Európa-vállalására alig van példánk a történelmi példatárban. (A valóságban annál több.) Ezért a sistersgő terminológia, a nálunk oly ismerős irodalmi és nyelvi szecesszió. Az együttélés konkrét emlékezete helyett az irodalom esztétizáló emlékezete.

Vigyáznunk kell magányos öregeinkre. Ha el is távolodnak tőlünk szerepben és nyelvben, kollektív emlékezetünkre: hozzánk intézett üzenetükre sohasem volt nagyobb szükségünk, mint ma, el kell fogadnunk minden érvényes üzenetüket, szóljon az akár az utószavak, akár a főszövegek mély rokonságú és egymásra utalt nyelvén. Meg kell tanulnunk az öregek nyelvét; nekik már nincs idejük megtanulni a miénket. Meg kell tanulnunk akkor is, ha anyanyelvünkön belül — más a mindennapi logikánk. Mert miénk a magányuk, az emlékezhethiányuk, s a sorsuk — jelképpel és anélkül.

Aradi József